

La cratschla – in utschè nunconuschent

La cratschla decorescha il signet dal Parc naziunal svizzer. Pertge n'han ins betg tschernì l'evla u il tschess barbet? Il text suandant da la revista dal Parc naziunal dal 1997 dat las respostas. (il text è da Hans Lozza, Parc naziunal svizzer)

«trää-trää-trää...»

Il «trää-trää-trää» rauc e monoton accumpogna mintga gita tras ils gauds dal Parc naziunal. La cratschla nun è però da chasa be en il Parc, ella viva oz savens en la plipart dals gauds da muntogna. Ils chatschaders na stiman betg ses clom, perquai ch'el tradescha mintgin da lur moviments. Reageschan ils auters animals sin il clom dal «traditur»? Igl è grev da s'imaginar in'atmosfera d'alarm constant en il gaud. Insanua cloma adina ina cratschla, sco ina spezia da prim chantadur dal gaud alpin. Quai nun è però stà adina il cas.

In trist chapitel en la chapientscha per la natira

La cratschla e vegnida chatschada en Grischnun fin il 1961. Singuls chantuns pajavan pli baud perfin ina premia per ina cratschla sajettada. L'uman inculpava la cratschla d'engular las nuschnignas nutritivas e da periclar la survivenza dals schembers.

La cratschla e vegnida persequitada consequentamain pervia da ses «malfatgs». Pir ils resultats da vastas perscrutaziuns da divers biologs en ils onns sessanta e settanta han cumprovà il cuntrari. La cratschla ha duns spectaculars ed ademplescha ina funcziun impurtanta en il gaud da muntogna.

Il rumpanuschs

Las cratschlas sa nutreschan oravant tut dals sems da las puschas dals schembers. Questas puschas han ina grondezza da var tschintg centimeters. Lur sems èn in pau pli pitschens che spagnolettas e sa chattan sut las squamas (stgaglias) da las puschas. Suenter dus onns, l'avust e settember, en las nuschnignas madiras. Quai è il temp il pli fadius per las cra-

tschlas. Ellas van d'in schember a l'auter, piclan las puschas giu da las plantas e las portan en ina spezia da fravgia. Quella sa chattan normalmain en in tschep u tranter dus roms. La cratschla elavura las puschas en questas fravgias. Ella cumenza immediat cun sia lavur. Cun la part sut dal pichel levamain avert avra ella las squamas, cun la part sura tegna ella las nuschnignas sco cun ina pincetta.

Ina part da las nuschnignas vegnan infectadas da bulieus, autras setgan vi u èn cumpletamain vidas. Cunquai che la cratschla sa nutrescha pir l'enviern da sia raccolta, sto ella savair distinguer las nuschnignas gustusas da quellas main gustusas u da quellas vidas. Las cratschlas en capavlas da zavrav opticomain e cun scurlattar las bunas nuschnignas. Perscrutaders americans han examinà nuschnignas conservadas en il satget da la giargiatta da cratschlas. Els han constatà che sulettamain 1-2 pertschient da las nuschnignas eran vidas u nuschas, en confrunt cun ils 10 pertschient en cas da nuschnignas nunassortidas. La cratschla lascha svanir immediat las bunas nuschnignas en il satget da sia giargiatta. Là han plazza fin novanta nuschnignas. Cun il satget plain sgola la cratschla cun ina clara finamira da qua e da là, chatscha il pichel en il terren e depona pliras nuschnignas en il terratsch. Ella zuppa sia vivonda surtut sin spundas, sut plantas ed enturn tscheps nua che la naiv lieua pli spert.

Artista d'orientaziun

Midament da scena: Enviern, -20° C. La cuntrada e sut ina grossa cuverta da naiv. Pigns e schembers portan in bel mantè alv. La cuntrada è transformada. Mo in clom resuna: «trää-trää-trää, trää-trää-trää». La cratschla! Malgrà u gist pervia da la fradaglia èn las cratschlas anc adina fitg activas. Ellas tschertgan diligentamain las nuschnignas ch'el las han zuppà l'atun. Il pled «tschertgar» nun è ensasez correct. La cratschla avisescha in lieu precis, sa platga, fa cun il pichel ina fora en la naiv e picla si dabot las nuschnignas zuppadas. Ella tutga exact la noda: ins ha gia observà cratschlas che han chattà las nuschnignas sut ina vetta da naiv dad in meter grossezza. Fin oz na san ins precis co che la cratschla s'orientescha per chattar puschè ils deposits da las

nuschnignas. Las perscrutaziuns mussan che la cratschla chatta radund 80 pertschient da ses deposits che permettan ad ella, ed a partir dal mars era a ses pitschens, da surviver l'enviern.

Il rest dals sems han las meglras premissas da pruir e daventar schemberins. Mintga schemberin na vegn dentant vegl antic. En in zup pon sa chattar fin a diesch sems che sa concurrenzeschan sco schemberins. In u dus schembers sa fan valair en il decurs dals onns e stgatschan las autras plantinas. La cratschla nun è enconuschentamain l'unic animal che fa reservas da vivondas. Las sgragias ed ils stgilats han strategias sumegliantas. Las cratschlas han dentant ina posiziun dominante en la raccolta da nuschnignas. Ellas han numnadamain blers avantatgs: cun lur pichel ferm pon ellas rumper ils cros da las nuschnignas ch'ellas deponan en il satget da lur giargiatta e trasportan grazia a lur abilitad da sgular sur grondas distanzas.

«La cratschla dal schember»

Ina cratschla da var 170 grams zuppa en in onn 25 kilos nuschnignas en media. Cumpareglià cun l'uman correspunda quai a 10 tonnas per persuna creschida. Questa gronda diligenza e forza stada la raschun principala per il cumbat cunter la cratschla. Bliers possessurs da gaud temevan ch'ella impediss ina derasaziun natirala dal schember cun magliar tut las nuschnignas. Gauds da schembers devi però gia ditg avant che l'uman e arrivà en las Alps. Quantas cratschlas ch'i deva pli baud na savain nus betg. Forsa dovra perfin il schember la cratschla per surviver?

Questa dumonda ans sforza da studegiar pli precis la partenanza tranter la cratschla ed il schember. Las puschas dals schembers

en grevas ed ils sems en memia gronds per ina derasaziun tras il vent. Las puschas crodan per terra ed ils sems pruin uschespert che las cundiziuns da l'ambient permettian quai. Questa moda da derasaziun è fitg passiva e sa limitescha al territori dals schembers. Ma pertge produceschan ils schembers questas nuschnignas ordvart gustusas e nutritivas? Franc betg per preservar la cratschla ord misericordia da la fomina durant ils lungs e fraids mais d'enviern. La strategia dal schember e il cuntrari quella da profitar dals animals per sa derasar. Tar autras spezias da plantas dera il vent ils sems. Enstagl da sa proteger cun guegls, substanzas amaras u odurs stgiffusas cunter concurrents fa il schember da la necessitad ina virtid. El producescha puschas spezialmain grondas per garantir ch'ellas vegnian propi chattadas dals animals. Il schember è totalmain dependent da la cratschla, sch'el vul sa derasar en moda effizienta.

Questa strategia da profitunz ha però in dischavantatg: sche la cratschla maglia tut las nuschnignas, n'ha il schember insumma nagin gudogn. Ma ils schembers han previs er quai: els produceschan mintga pèr onns ina tala massa da puschas ch'ils utschels èn surdumandads e vegnan sfurzads da depositar las nuschnignas. Ils deposits «emblidads» tanschan al schember per sa multiplicità constantamain.

La cratschla en il Parc naziunal

Ils effectivs da cratschlas èn oz puschè fitg gronds en ed ordaifer il Parc naziunal. Lur clom famigliar ed unic è er qua omnipreschent. Las cratschlas gidan perfin a furmar la cuntrada: ils fastizis ils pli impressiunants ves'ins sur il cunfin dal gaud. Qua chattan ellas lieus avunda ch'el vent ha liberà l'enviern da la naiv e che porscha qua tras bunas pussaivladads per depositar las nuschnignas. La cratschla promova uschia senza vulair la derasaziun dal gaud da muntogna en direcziun da las pastgiras alpinas. A lunga vista gida ella qua tras a furmar puschè in cunfin dal gaud natiral, sco quai ch'el existeva avant l'arriv da l'uman urbanisant.

Schembers giuvens creschan qua e là en quantitads adina pli grondas en il Parc naziunal. Selviculturs? – Na, «be» utschels – senza l'intervenziun da l'uman.

Cratschla, informaziuns dal Parc naziunal svizzer 1/1997, Hans Lozza.

Adresse LR

Lia rumantscha
Via da la Plessur 47, 7001 Chur
telefon 081 258 32 22
telefax 081 258 32 23
liarumantscha@rumantsch.ch